

9

Åsiktsöverensstämmelse i energi- och klimatfrågor

SÖREN HOLMBERG

Åsiktsöverensstämmelsen i politiska sakfrågor mellan väljare och valda har förbättrats i Sverige under 2000-talet. De viktiga energi- och klimatfrågorna ingår i denna trend. Väljare och valda har förhållandevis samstämmiga åsikter om olika energikällor och om hur viktig klimatfrågan är. Det gäller inte minst kärnkraftsfrågan, som dock uppvisar ett annorlunda opinionsbildningsmönster under senare mandatperioder. Åsiktsförändringar i kärnkraftsfrågan kännetecknades tidigare av en nedifrånmodell där riksdagsledamöterna följde väljarnas åsikter. Sedan 2010 följer tvärtom väljarnas åsikter om kärnkraft riksdagsledamöternas – en ovanifrånmodell. Det syntes som mest tydligt under mandatperioden 2018-2022 då svenska folkets åsikter om kärnkraften förändrades mycket starkt i en kärnkraftspositiv riktning. Tidöpartiernas kampanj för mer kärnkraft i valrörelsen 2022 var mycket framgångsrik.

I den bästa av alla demokratiska världar skulle valda representanter i huvudsak tycka samma som väljarna, speciellt i viktiga omdiskuterade frågor. Men så är det inte alltid. I svenska undersökningar under de senaste femtio åren har vi funnit att majoriteten riksdagsledamöter oftast har samma åsikter som majoriteten väljare i de flesta undersökta sakfrågor. I genomsnitt har majoriteterna överensstämt i cirka 75 procent av fallen sedan de första mätningarna gjordes under sent 1960-tal. Ett bra resultat kan det tyckas, men det betyder samtidigt att andelen sakfrågor med olika majoriteter i riksdagen och väljarkåren har varit 25 procent, en inte obetydlig andel (Holmberg, 1974, 2022).

Om vi bortser från majoritetsläget och i stället ser på hur lika eller olika åsiktsfördelningar är mellan riksdagsledamöter och väljare i politiserade sakfrågor visar våra mätningar att de genomsnittliga skillnaderna alltid tenderat att vara större än de skulle varit om ledamöterna lottats fram i stället för att väljas i allmänna val. En framlottad riksdag skulle varit mer åsiktsrepresentativ än en vald riksdag. Som vi har mätt åsiktsskillheten i olika sakfrågor med tudelade för/mot alternativ utan mittensvar har åsiktsskillnaden mellan väljare och valda varierat mellan 23 till 13 procentenheter i genomsnitt under de senaste femtio åren (Holmberg, 2022). Så stora differenser är extremt osannolika om riksdagsledamöterna hade valts med lottens hjälp. Redan en skillnad på tio procentenheter är mycket osannolik. En sådan differens skulle bara uppträda slumpmässigt en gång på tjugo tusen.

I den senaste riksdagsstudien 2022 fortsätter den svaga trenden till en något förbättrad åsiktsöverensstämmelse som har kunnat ses under 2000-talet. Andelen samstämmiga majoritetsåsikter mellan riksdagsledamöter och väljare är hela 89 procent 2022, den högsta siffra vi uppmätt. Åsiktsöverensstämmelsen mätt som likhet i tudelade åsiktsfördelningar är även den något bättre än tidigare. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden för de tjugoåtta sakfrågor som ingår i studien 2022 är 12 procentenheter – fortfarande ett sämre utfall än slumpvalda ledamöter skulle ge, men det bästa resultat vi uppmätt hittills (se tabell A1 i appendix).¹ Och en genomsnittlig skillnad på 12 procentenheter på en skala som kan variera mellan som sämst 100 procentenheter och som bäst 0 procentenheter, kan svårigen ses som ett dåligt resultat – även om det inte är lika bra som vore fallet med en slumpvald riksdag.

Vår hypotes alla undersökningsår har alltid varit att åsiktsöverensstämmelsen skall bli bättre vart efter det representativa systemet används över tid. Det är en normativ önskan men samtidigt också en funktionell förväntan. Ökat nyttjande och erfarenhet bör, allt annat lika, leda till bättre resultat. Lägg därtill att många förändringar i det svenska representativa systemet under de senaste fyrtio-femtio åren bör ha gett upphov till en förbättrad åsiktsrepresentation. Mest central är införandet av enkammarriksdagen på 1970-talet och en ökad partiproportionalitet, men också valrörelsernas växande betydelse, mediernas mer intensiva bevakning och alltmer rörliga och åsiktsröstande väljare. Nu märks resultaten, åsiktslikheten mellan riksdagsledamöter och väljare har blivit något bättre – ingen dramatisk förbättring, men dock en förbättring i hypotesens riktning.

I fortsättningen skall vi inte analysera den allmänna åsiktsöverensstämmelsen i mer detalj. I stället skall vi fördjupa analysen när det gäller en speciell uppsättning viktiga och mycket omdebatterade sakfrågor – frågor som spelade en stor roll i valet 2022. De frågor det handlar om är energi- och klimatfrågorna, med särskilt fokus på den mycket centrala kärnkraftsfrågan. I medieföretaget Retrievers mätningar valåret 2022 förekom ordet kärnkraft med olika varianter och samman skrivningar hela 59 357 gånger i svenska medier – ett rekordstort antal gånger. Vår normativa likväl som funktionella hypotes är att åsiktslikheten mellan riksdagsledamöter och väljare skall vara större i de mycket omdebatterade och viktiga

¹ Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan riksdagsledamöter och väljare har varit följande i de allmänna representationsstudierna genom åren: 1968 20 procentenheter, 1985 15, 1988 13, 1994 14, 1998 16, 2002 18, 2006 23, 2010, 18, 2014 13, 2018 13, 2022 12 procentenheter. Sakfrågorna har inte varit helt överensstämmande genom åren och undersökningen 1968 genomfördes med helt andra frågor och som en intervjustudie. Om vi begränsar analysen till i huvudsak över tid jämförbara frågor blir resultaten som följer för elva sakfrågor under perioden 1994 - 2022: 1994 16 procentenheter, 1998 17, 2002 18, 2006 18, 2010 16, 2014 13, 2018, 14, 2002 11 procentenheter. Det här är resultat som visar på en trend mot en något förbättrad åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare under de senaste trettio åren.

energifrågorna än i genomsnittet för alla undersökta sakfrågor. Det gäller särskilt kärnkraften – den politiskt mest omstridda energikällan. Förutom kärnkraften har vi uppgifter om ledamöternas och väljarnas åsikter när det gäller ytterligare sex energikällor – vindkraft, solkraft, vattenkraft, biobränslen, naturgas och vågkraft. Alla, med undantag för vågkraften, i varierande grad närvarande i den politiska diskussionen kring energi under 2000-talet. Vågkraften har det varit mycket tyst om än så länge i den offentliga diskussionen. Dock, den kan ha framtiden för sig.²

Grad av åsiktssolikhet i energifrågor

Vår hypotes får stöd. Riksdagsledamöter och väljare tenderar att ha mer likartade åsikter i energifrågor än i genomsnittet för alla undersökta frågor 2022. Mätmetoden är något annorlunda för energifrågorna än för de sakfrågor som ingår i den allmänna studien av åsiktsöverensstämmelse 2022. När det gäller energifrågorna frågar vi för sju olika energikällor: "Hur mycket bör vi i Sverige satsa på nedanstående energikällor under de närmaste 5-10 åren?" med fyra substantiella svarsalternativ: Satsa mer än idag, Satsa ungefär som idag, Satsa mindre än idag och Helt avstå från energikällan. Om vi som i den allmänna analysen av åsiktssolikheten mellan riksdag och valmanskår tudelar svaren och undersöker åsiktsöverensstämmelsen bland personer med klara åsikter blir utfallet som genomsnitt mycket lika oavsett hur vi gör tudelningen.³ Vi har valt att redovisa resultaten för en tudelning mellan de som vill satsa mer på de olika energislagen kontra de som vill satsa som idag/satsa mindre/ helt avstå från energikällan. Resultaten återfinns i tabell 1 med data från Riksdagsundersökningen 2022 och när det gäller väljarna från SOM-undersökningen 2022.⁴

² I *Retrievers* mediemätningar 2022 förekom Vindkraft 46 785 gånger, Naturgas 19 937 gånger, Vattenkraft 13 855 gånger, Solkraft/-energi 13 134 gånger Biobränsle 8 091 gånger och Vågkraft endast 171 gånger. Kärnkraft har förekommit följande antal gånger under valåren sedan 2002: 6 131 gånger, 2006 17 409, 2010 36 547, 2014 21 868, 2018 11 698 och 2022 59 357 gånger. Ordet Klimat med sammanskrivningar förekom hela 215 525 gånger. Ingen tvekan med andra ord att energi- och klimatfrågorna förekom frekvent i debatten inför valet 2022. Tack till Erik Elwing för hjälp med datakörningarna.

³ Den genomsnittliga åsiktssolikheten i tabell 1 är 7 procentenheter. En tudelning mellan Satsa mer/Satsa som idag kontra Satsa mindre/ Avstå från energikällan ger en snittolikhet på 4 procentenheter. En annan tudelning som mellan Satsa som idag kontra Satsa mer/Satsa mindre /Avstå från energikällan resulterar i en genomsnittlig åsiktssolikhet på 6 procentenheter. Energi- och klimatfrågorna i Riksdagsundersökningen 2022 och i SOM-studien 2022 ingår i forskningsprojektet Svensk Miljö-, Energi- o. Klimatopinion (MEK) vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Projektet har en långsiktig delfinansiering från Energimyndigheten.

⁴ Ett tack till Hanna Näslund som medverkat vid utformning och konstruktion av alla tabeller och figurer i detta kapitel.

Tabell 1 Åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare i energifrågor 2022; andel som vill satsa mer på respektive energilag (procent)

	V			S			MP			C		
	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D
Vågkraft	94	77	17	89	75	14	93	84	9	79	81	2
Solenergi	100	93	7	99	91	8	100	93	7	94	95	1
Fossil-/Naturgas	0	12	12	10	13	3	0	7	7	0	14	14
Vindkraft	100	80	20	99	74	25	100	89	11	94	72	22
Vattenkraft	25	49	24	55	48	7	19	35	16	59	44	15
Kärnkraft	0	18	18	27	27	0	0	6	6	22	29	7
Biobränslen	37	39	2	77	40	37	33	44	11	76	45	31
Genomsnitt 7 frågor			14			13			10			13
Antal frågor med olika majoritet			0			2			0			2

	L			KD			M			SD			Samtliga		
	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D
Vågkraft	73	76	3	50	71	21	63	64	1	34	61	27	73	71	2
Solenergi	92	79	13	82	88	6	86	84	2	34	72	38	83	86	3
Fossil-/Naturgas	0	7	7	24	16	8	10	14	4	21	22	1	10	15	5
Vindkraft	67	50	17	47	51	4	51	55	4	7	40	33	69	63	6
Vattenkraft	8	44	36	29	40	11	40	49	9	41	47	6	41	48	7
Kärnkraft	100	63	37	100	57	43	100	69	31	100	78	22	58	46	12
Biobränslen	40	37	3	59	52	7	52	40	12	24	35	11	55	40	15
Genomsnitt 7 fr.			17			14			9			20			7
Olika majoritet			0			1			1			2			2

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022 och Riksdagsundersökningen 2022.

Kommentar: Enkätfrågan löd: "Hur mycket bör vi i Sverige satsa på nedanstående energikällor under de närmaste 5 – 10 åren?" med fem svarsalternativ: Satsa mer än i dag, Satsa ungefär som i dag, Satsa mindre än i dag, Helt avstå från energikällan, samt Ingen åsikt. Resultaten visar andel som svarat Satsa mer än idag bland personer med en åsikt.

Måttet för den genomsnittliga åsiktsöverensstämmelsen i energifrågor hamnar på 7 procentenheter, klart bättre än snittresultatet på 12 procentenheter för den allmänna studien av åsiktslikhet mellan väljare och valda 2022. Störst åsiktslikhet uppvisar åsikterna om Vågförbrukning, Solenergi, Naturgas och Vindkraft, med utfall med endast 2-6 procentenheters differenser.⁵ Något sämre resultat har Kärnkraften och Biobränslen med skillnader på 12 respektive 15 procentenheter mellan ledamöternas och väljarnas åsikter. Men sammantaget alltså bättre utfall som förväntat än i den allmänna studien över åsiktslikhet mellan väljare och valda i politiska sakfrågor. Och resultaten för Kärnkraften och Biobränslen ligger nära genomsnittet för åsiktsöverensstämmelsen i den allmänna studien. De indikerar med andra ord inte någon extremt avvikande åsiktslikhet.

Ser vi enbart till kärnkraftsfrågan är det intressant att notera att kärnkraften, som enda energislag som också ingick i den allmänna studien, där uppvisar en åsiktslikhet på endast 2 procentenheter – ett toppresultat. Enkätfrågan i den allmänna studien gällde om kärnkraften långsiktigt skulle avvecklas. Det tyckte endast minoriteter bland ledamöterna (35 procent) och väljarna (37 procent). Kärnkraften som den mest politiserade och omdiskuterade sakfrågan uppvisar med andra ord en mycket hög grad av åsiktsöverensstämmelse när det gäller frågan om en långsiktig avveckling eller inte. När frågan gäller en satsning mer än idag är åsiktsöverensstämmelsen mellan ledamöter och väljare något sämre. En majoritet i riksdagen vill satsa mer (58 procent) medan enbart en minoritet i valmanskåren (46 procent) håller med. Åsiktsdifferensen på 12 procentenheter är genomsnittlig, men majoriteterna har hamnat olika.

Att kärnkraften med en viss variation varit en av svensk politikens stora konfliktfrågor ända sedan 1970-talet borde både normativt och funktionellt visa sig i en jämförelsevis hög grad av åsiktslikhet mellan väljare och valda. Och så har det varit. Enkätfrågor om kärnkraftens långsiktiga avveckling eller ej har funnits med

⁵ Något iögonfallande är det att den anonyma och helt offentligt odiskuterade frågan om Vågförbrukning toppar listan över åsiktslikhet mellan väljare och valda. Vår hypotes är att viktiga, politiserade och mycket omdebatterade frågor både normativt och funktionellt skall uppvisa högre åsiktslikhet mellan ledamöter och väljare än genomsnittet för alla sakfrågor som undersöks. Hypotesen säger dock inget om svagt politiserade och mindre omdiskuterade frågor. En hjälphypotes skulle kunna vara att dylika frågor – bland vilka Vågförbrukning är ett extremt exempel – också skulle kunna uppvisa en relativt hög åsiktslikhet. "Frånvaron" av politisering och debatt gör att åsiktsbildningen blir mer opåverkad av samhällets aktörer och intressen både i riksdagen och bland väljarna, vilket kan leda till en högre grad av åsiktslikhet. Vi har inte många exempel på föga politiserade och odebatterade sakfrågor med i våra representationsstudier. Men jag har trots det gjort en mindre subjektiv undersökning av 42 något mindre politiserade och diskuterade sakfrågor i våra representationsstudier sedan 1985. Något fler av dem (22) uppvisade åsiktslikheter bättre än respektive undersöknings genomsnitt medan nästa lika många (20) hade åsiktslikheter sämre än genomsnittet. Inget stöd att tala om med andra ord för hjälphypotesen. Dock se Karlsson, Holmberg & Weibull 2019 som visar att åsiktsöverensstämmelsen i föga diskuterade alkoholpolitiska frågor är relativt god mellan väljare och valda.

i alla väljar- och riksdagsstudier ända sedan 1985. I dessa sammanlagt tio representationsstudier har kärnkraftsfrågan åtta gånger uppvisat en högre grad av åsiktlikhet än genomsnittet mellan väljare och valda. Och hela fem gånger har kärnkraften hamnat på topp och på medaljplats (1985, 2006, 2010, 2014 och 2022). En viktig, mycket omdiskuterad och tydligt politiserad sakfråga bör uppvisa en hög grad av åsiktlikhet mellan väljare och valda i en representativ demokrati. Och så har det varit för kärnkraftsfrågan i Sverige.

Åsiktsöverenskommelsen inom de olika partierna är naturligtvis av stor betydelse i en partibaserad demokrati som den svenska. Resultaten för energifrågorna 2022 liksom i den allmänna undersökningen visar precis som oftast i tidigare studier, att åsiktlikheten tenderar att vara sämre inom partierna än för riksdagen som helhet. Sedan över trettio år i Sverige står riksdagsledamöter från rödgröna partier i riksdagen till vänster om sina väljare samtidigt som ledamöter från borgerliga partier står till höger om sina väljare (se figur A2). Resultatet blir utjämnande i hela riksdagen där den ideologiska tyngdpunkten (medeltalet) blir en relativt god åsiktlikhet mellan ledamöter och väljare.

När vi jämför partiernas grad av åsiktsöverensstämmelse i energifrågorna med motsvarande resultat i den allmänna studien får vi i allt väsentligt samma utfall som när vi jämförde åsiktlikheten mellan väljare och valda för hela riksdagen. Åsiktsöverensstämmelsen i energifrågorna är i genomsnitt bättre för alla partier än i den allmänna undersökningen, dock med ett undantag. Det undantaget är Sverigedemokraterna. I den allmänna studien har SD ett avvikelsernitt mellan ledamöter och väljare på 13 procentenheter. Motsvarande resultat för energifrågorna är ännu högre, hela 20 procentenheter. Bakom det utfallet ligger framför allt åsikterna i fyra energifrågor. I tabell 1 framgår det att endast en minoritet av SD:s ledamöter vill satsa mer på Vågkraft och Solenergi, bland deras väljare vill tvärtom en majoritet ha mer Vågkraft och Solenergi. Få SD-ledamöter vill satsa på mer Vindkraft (7 procent), bland SD-väljare vill hela 40 procent ha mer Vindkraft. Och till sist Kärnkraft där 100 procent av SD-ledamöterna vill satsa mer, men bland partiets väljare är stödet för en kärnkraftssatsning något svagare (78 procent).

Resultaten i kärnkraftsfrågan är också intressant för övriga partier. Vi ser en tydlig skillnad i utfallen för oppositionspartierna kontra Tidöpartierna. En majoritet av oppositionspartiernas ledamöter och väljare ger endast ett svagt minoritetsstöd till idén att satsa på mer kärnkraft. För Tidöpartiernas riksdagsrepresentanter och väljare är det helt tvärtom. Tydliga majoriteter – speciellt bland ledamöterna – vill ha mer kärnkraft. Sett till åsiktlikheten mellan väljare och valda är den klart bättre för de fyra oppositionspartierna än för de fyra Tidöpartierna. När det gäller Tidöpartierna är de alla fyra i riksdagen klart mer entusiastiska för kärnkraft än sina väljare – mest så för Ebba Buschs Kristdemokrater.

Resultaten är mycket likartade i den allmänna studien där frågan gäller kärnkraftens långsiktiga avveckling eller ej. Samtliga oppositionspartier har majoriteter bland ledamöter och väljare som önskar avveckla kärnkraften långsiktigt. Helt motsatt är resultatet för Tidöpartierna. Inga ledamöter vill avveckla, och endast små minoriteter bland deras väljare vill avveckla kärnkraften på lång sikt. Ett mycket polariserat läge. Men även här uppvisar oppositionspartierna en något bättre åsiktlikhet mellan väljare och valda än Tidöpartierna. Att förändra energipolitiken från att avveckla kärnkraften till att i stället satsa på den kan var svårt med bibehållen god åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda.⁶ Det kan vara lättare att som oppositionspartierna försvara den gamla politiken.

Klimatfrågan

Vilka energikällor vi satsar på i framtiden har ett uppenbart samband med klimatfrågan (Wahlström m.fl., 2024; Axelsson, m.fl., 2024). Forskningen har visat att vissa energislag leder till mindre skadliga utsläpp för klimatet än andra. Solenergi är exempelvis bättre för klimatet än kol och olja. De allra flesta håller med om detta. Men när det kommer till andra energislag som vindkraft, kärnkraft, biobränslen och gas är man inte lika överens i den politiska debatten oavsett vad forskningen säger (Axelsson, Marzelius & Matti, 2024). Därför är det en mycket relevant fråga i vilken utsträckning olika åsikter om energikällor är kopplade till inställningen i klimatfrågan. För de väljare och politiker som anser att klimatfrågan är viktigare än andra sakfrågor blir frågan: Vilka energikällor bör satsas på framöver?

Ett sätt att besvara frågan är att se på åsiktssambanden (korrelationerna) mellan vad människor tycker om olika energislag – satsa mer eller mindre eller inte alls – och hur viktig de tycker klimatfrågan är från klart mindre viktig än andra politiska sakfrågor till klart viktigare än andra frågor.⁷ En positiv korrelation (r) indikerar att ju viktigare man anser att klimatet är desto mer vill man satsa på den aktuella energikällan. En negativ korrelation visar tvärtom att ju viktigare man anser klimatet vara desto mindre vill man satsa på den aktuella energikällan. Tre energikällor uppvisar tydligast resultat både bland väljare och valda. Det gäller sol och

⁶ Åsiktlikheten mellan ledamöter och väljare för Tidöpartierna är klart sämre än motsvarande resultat för oppositionspartierna när det gäller frågan om att satsa mer på kärnkraften. Men dock, en majoritet väljare i alla fyra Tidöpartierna var positiva till en satsning på kärnkraften i valet 2022. Tidöpartiernas valkampanj för mer kärnkraft var framgångsrik bland de egna väljarna, och även bland väljare i allmänhet. Opinionen svängde tydligt över i kärnkraftspositiv riktning 2022 (Holmberg 2023).

⁷ Klimatfrågan hade följande formulering till väljare (SOM-studien 2022) och valda (Riksdagsundersökningen 2022): "Hur viktiga anser Du att klimatfrågorna är jämfört med andra samhällsfrågor?" med svarsalternativ på en skala från 0 (Inte alls lika viktiga som andra samhällsfrågor) till 10 (Mycket viktigare än de flesta andra samhällsfrågor).

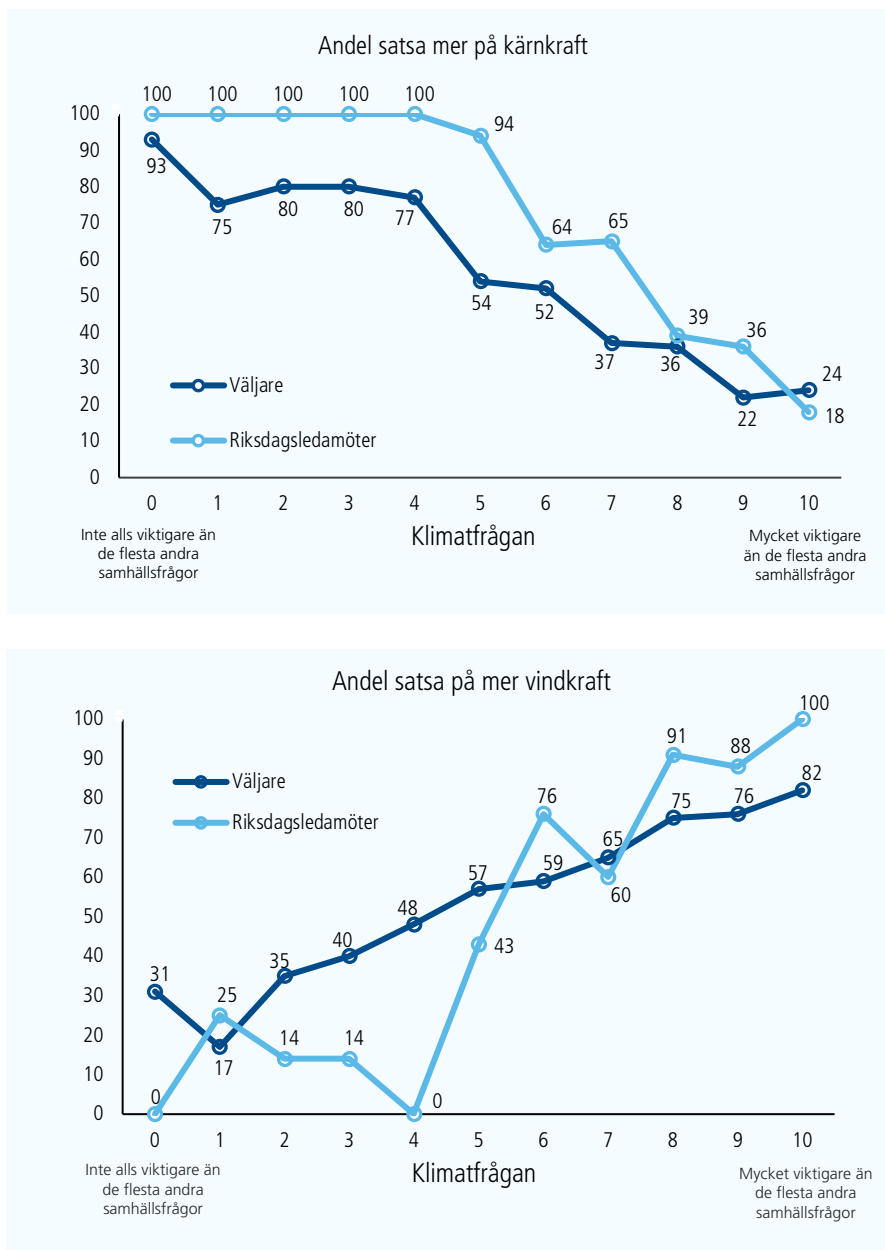
vind med klara positiva korrelationer: plus $+0.62$ respektive $+0.49$ för vind och sol bland ledamöterna jämfört med plus $+0.36$ respektive $+0.26$ bland väljarna. Resultatet visar att väljare såväl som ledamöter som bedömde klimatfrågan som mycket viktig tenderade att vilja satsa mer på sol och vind. Men kärnkraften uppvisade också ett tydligt utfall, dock med en negativ korrelation på -0.52 bland ledamöterna och en likaledes negativ korrelation bland väljarna (-0.39). Ju mer man tycker klimatet är viktigt desto mindre vill man satsa på mer kärnkraft. De som ville satsa på mer kärnkraft tenderade att bedöma klimatfrågan som något mindre viktig.

Intressant nog visar resultaten på en samstämmighet mellan väljare och valda i dessa åsiktssamband. Väljare och valda som ansåg att klimatet var mycket centralt tenderade att prioritera sol och vind högt, men inte kärnkraft. Väljare och valda som tyckte klimatfrågan var mindre viktig ville i första hand satsa på mer kärnkraft, inte förnybar energi som sol och vind. Den relativt goda åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda i energifrågor syns alltså även tydligt när vi vidgar perspektivet till klimatet. De samvarierande kurvorna i figur 1 illustrerar väl hur samstämmig åsiktsbildningen var 2022 mellan väljare och valda i energi/klimatfrågor, här demonstrerad med hjälp av resultaten för vindkrafts- respektive kärnkraftsåsikternas koppling till bedömningarna av klimatfrågans viktighet.

Vi kan även illustrera sambanden genom att se på åsiktslikheten mellan väljare och valda när det gäller om man anser klimatfrågan är viktigare än andra sakfrågor (svarar 6-10 på vår mätskala). Resultatet visar mycket tydligt på en hög grad av åsiktsöverensstämmelse. Hela 85 procent bland ledamöterna respektive 81 procent bland väljarna tycker klimatet är viktigare än de flesta andra sakfrågor. Konsensus om detta råder dock inte inom alla riksdagens partier. Ett partis väljare och valda avviker kraftigt med endast minoriteter som håller med om att klimatfrågan är viktigare än de flesta andra frågor. Det partiet är Sverigedemokraterna där endast 13 procent bland ledamöterna och 43 procent bland partiets väljare tyckte klimatet är viktigare än andra sakfrågor. Övriga riksdagspartier hade klara majoriteter bland både väljare och valda som ansåg att klimatet är viktigast.⁸ Sverigedemokraternas bedömningar avviker tydligt från övriga svenskars i klimatfrågan.

⁸ Andel valda/väljare som tyckte klimatfrågan är viktigare än de flesta andra frågor var följande 2022: V 100/95; S 100/93; MP 100/98; C100/96; L 100/90; KD 92/69; M 95/71; SD 13/43; Samtliga 85/81.

Figur 1 Åsiktssamband bland riksdagsledamöter och väljare för bedömningar av klimatfrågans viktighet och åsikter om kärnkraftens respektive vindkraftens framtid (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från Riksdagsundersökningen 2022 och SOM-undersökningen 2022.

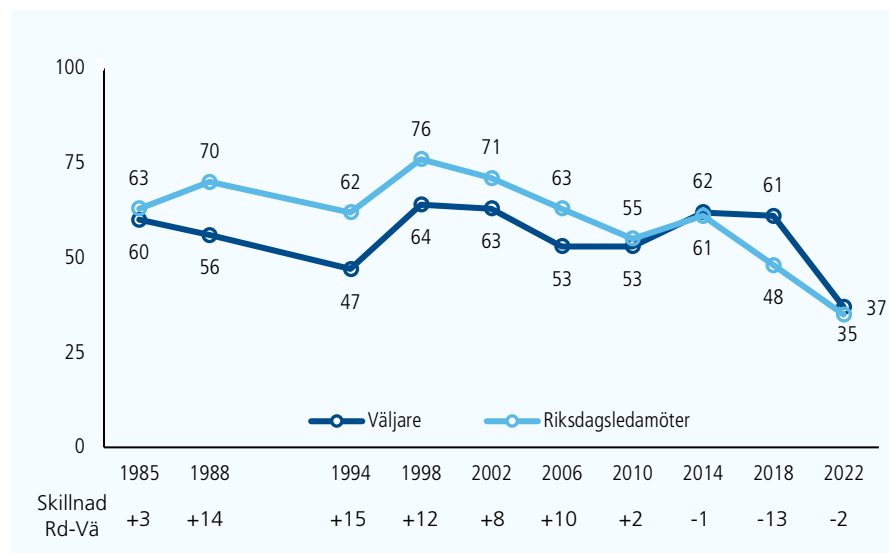
Kärnkraften över tid – opinionsförändring styrd uppifrån eller nedifrån?

I en modern representativ och samtalande demokrati är åsiktsbildningen dynamisk. Olika elitgrupper, inklusive de politiska partierna och valda representanter, försöker bilda opinion samtidigt som de via valen, och med hjälp av avläsningar av väljarönskemål (anteciperingar) och kanske också opportunistisk påverkan av vad folket tycker. Representation blir ett samspel över tid mellan väljare och valda (Holmberg, 2022). Representativ demokrati studeras därför bäst som en dynamisk process där förändringar i väljares åsikter (folkviljan) sätts i samband med förändringar i valda politikers åsikter. Finns där något samband, en parallellitet – en följsamhet. Och i så fall vem går före och styr? Frågan är om den representativa processen bäst karaktäriseras som en ovanifrånmodell där valda politiker potentiellt styr opinionsutvecklingen eller som en nedifrånmodell där väljarnas åsikter styr (Esaiasson & Holmberg, 1996).

En av våra energifrågor har ingått i alla representationsundersökningar sedan 1985. Det är kärnkraftsfrågan. Frågeställningen har gällt om kärnkraften i Sverige på lång sikt skall avvecklas eller ej. Vi kan studera åsiktssamspelen mellan väljare och ledamöter vid inte mindre än nio par av val, från 1985-88 till 2018-22. En första gäller om opinionsförskjutningar bland väljare och valda varit parallella – om opinionsvindar blåst åt samma eller olika håll bland väljare och riksdagsledamöter. Parallella opinionsförändringar är centrala i sammanhanget eftersom de potentiellt kan tyda på en opinionspåverkan mellan väljare och politiker. En åsiktsförskjutning på en nivå (väljare eller ledamöter) som rör sig åt det håll där den andra nivån redan befinner sig kan tolkas som en potentiell opinionspåverkan. Man följs åt och väljare eller politiker går före. Dock även icke-parallella opinionsförskjutningar kan indikera en potentiell åsiktspåverkan. Om ledamöter och väljare närmar sig varandra opinionsmässigt har vi en icke-parallell förändring och olika opinionsvindar, men trots det en potentiell påverkan som kan var både väljar- och politikerstyrd. Det är endast när politiker- och väljaråsikter oföljsamt fjärrar sig från varandra som vi kan utesluta någon potentiell åsiktspåverkan mellan väljare och valda.

Fyra olika opinionsförändringsmönster urskiljs med andra ord. Ett där väljares åsikter förskjuts åt det håll där ledamöterna redan befinner sig åsiktsmässigt (potentiellt politikerstyrd opinionsförändring). Ett där politikernas åsikter förändras åt det håll där väljarna är sedan tidigare (potentiellt väljarstyrd opinionsförändring). Ett där både ledamöters och väljares åsikter förskjuts åt varandras håll (potentiellt både politiker- och väljarstyrd opinionsförändring). Och till sist, ett där opinionsförändringarna är oföljsamma – ledamöter och väljare förändras åsiktsmässigt åt olika håll.

Figur 2 Andel som tycker det är bra att långsiktigt avveckla kärnkraften bland riksdagsledamöter och väljare 1985–2022 (procent)

Källa: Riksdagsundersökningarna 1985-2022.

Kommentar: Åren 1988 – 1994 löd enkätfrågan: "Behåll kärnkraften även efter år 2010" med svarsalternativen Mycket/Ganska bra förslag, Varken eller bra eller dåligt, Mycket/Ganska dåligt förslag. I figuren redovisas andelen som svarat Mycket/Ganska dåligt förslag. Åren 1998 – 2022 löd enkätfrågan: "Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften" med samma svarsalternativ som åren 1988 – 1994. De resultat som redovisas i figuren gäller de som svarat Mycket/Ganska bra förslag. Genomgående har procenten beräknats bland personer med klar åsikt, dvs att varken eller-svar ej tagits med i procentbasen.

När vi ser på om opinionsförändringar i Sverige tenderat vara parallella eller ej mellan ledamöter och väljare i våra allmänna representationsundersökningar åren 1985-2022 är utfallet tydligt. Parallella förändringar är klart vanligast (64 procent av fallen), med en tendens till en ökning under senare år. Mellan 2014-18 respektive mellan 2018-22 var andelen parallella opinionsförändringar 71 och 75 procent (se figur A3 i appendix). Ett positivt besked för svensk representativ demokrati. Och i enlighet med hypotesen är opinionsförändringar i kärnkraftsfrågan klart oftare parallella än genomsnittet (78 procent). De har dessutom varit parallella under de stora opinionsförskjutningar som skett under mandatperioderna 2014-18 och inte minst 2018-22.⁹

Samma eller skilda opinionsvindar säger dock inget om vem som potentiell följer vem. Sett över hela perioden sedan 1985 i den allmänna representationsstudien är det mycket tydligt att följsamma opinionsförändringar mellan väljare och valda

⁹ Opinionsvindarna i kärnkraftsfrågan blåste olika för ledamöter och väljare 1985-88 och 2006-2010 medan övriga sju mandatperioder uppvisade parallella åsiktsförändringar.

är det allra vanligaste. Hela 89 procent av alla förändringar är följsamma och därmed potentiellt indikerande att en opinionspåverkan kan ha skett mellan politiker och väljare. Endast 11 procent har ett mönster där ledamöters och väljares ståndpunkter fjärrar sig från varandra. Över tid kan en viss tendens skönjas att de följsamma förändringarna blivit något vanligare. Under de fyra senaste mandatperioderna har andelen följsamma förändringar varit 100, 100, 93 respektive 90 procent (se tabell A2 i appendix). Ledamöter och väljare samspelar allt oftare än de motspelar. Kärnkraften avviker inte från detta generella mönster. Andelen följsamma åsiktsförändringar mellan ledamöter och väljare när det gäller kärnkraftens långsiktiga avveckling eller ej är 89 procent, enda oföljsamma förändringen inträffade åren 1985-88 då ledamöterna blev mer positiv till en långsiktig avveckling samtidigt som väljarna blev mindre för en avveckling (se figur 2).

De allmänna representationsundersökningarna visar att potentiellt politikerstyrda opinionsförändringar hittills varit vanligare (40 procent) än väljarstyrda (30 procent). Det betyder att representation enligt ovanifrånmodellen har varit något vanligare i Sverige än enligt nedifrånmodellen. Men i perioden 2018-22 var utfallet lika – 35 procent för såväl de politikerstyrda som de väljarstyrda opinionsförändringarna. Och totalt sett över tid tillbaka till 1985 har andelen väljarstyrda opinionsförändringar tenderat att öka (se tabell A2). Ett positivt resultat, särskilt om man normativt tycker att det är bättre med en väljarstyrd demokrati nedifrån framför en politikerstyrd ovanifrån.

När det gäller kärnkraften uppvisar den ett oavgjort resultat mellan politiker- respektive väljarstyrda opinionsförändringar, 44 procent i båda fallen. Det betyder att andelen väljarstyrda åsiktsförändringar är något högre än det allmänna genomsnittet som är 30 procent. Men de väljarstyrda opinionsförändringarna förekom oftast under åren före 2010. Under de tre senaste mandatperioderna har opinionsförändringarna i kärnkraftsfrågan varit politikerstyrda.¹⁰ Den största kortsiktiga opinionsförändring vi sett i kärnkraftsfrågan ända sedan 1970-talet var den mellan 2018-22. Den var tydligt politikerstyrd. Tidöpartierna med Ebba Busch i spetsen lyckades i valet 2022 förändra den svenska kärnkraftsopinionen i en klart mer kärnkraftspositiv riktning än tidigare (Holmberg, 2023).

Opinionsbildning och förändring potentiellt styrd nedifrån av väljarna är inte lika vanlig i Sverige som opinionsförändringar potentiellt styrda av politiker uppifrån. Kärnkraften har tidigare avvikit från detta mönster genom att kunna uppvisa en dominans för väljarstyrda opinionsförändringar fram till 2010. Men därefter

¹⁰ Mandatperioden 1985-88 uppvisar en oföljsam opinionsförändring i kärnkraftsfrågan; de fyra mandatperioderna 1988-94, 1998-02, 2002-06 och 2006-10 har väljarstyrda opinionsförändringar medan mandatperioderna 1994-98, 2010-14, 2014-18 och 2018-22 har politikerstyrda opinionsförändringar. Se figur 2 för mer detaljer.

har läget ändrats. Kärnkraften har utmärks under senare år av att de stora opinionsförändringar som inträffat varit potentiellt politikerstyrda. Kärnkraften har därmed anpassat sig till samma mönster som övriga politikområden – en sakfråga där opinionsbildningen huvudsakligen sker uppifrån, inte nedifrån.

Bättre åsiktsöverensstämmelse än genomsnittet i energifrågor

En framväxande sanning i de nu femtioåriga representationsundersökningarna är att klart politiserade och omdiskuterade sakfrågor – ofta av vänster-högerkaraktär – brukar uppvisa en större grad av åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och riksdagsledamöter än genomsnittet. Och så bör det också vara ur normativ synpunkt. Åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda bör vara bättre i politiskt centrala frågor än i mindre viktiga marginella sakfrågor.

Resultaten för nutidens politiserade och omstridda energi- och klimatfrågor passar väl in i detta mönster. Åsiktslikheten mellan valda representanter och väljare i dessa frågor har visat sig vara tydligt bättre än genomsnittet, både för riksdag och valmanskår som helhet och för de olika riksdagspartierna. Dock med ett klart undantag. Sverigedemokraterna uppvisade en sämre åsiktsöverensstämmelse än genomsnittet både när det gäller olika energifrågor och hur viktig klimatfrågan bedömdes vara. Ett påtagligt exempel är Solenergi och Vindkraft, där SD:s riksdagsledamöter är mycket mindre positiva än SD:s väljare. Samma skillnad återfinns också när det gäller bedömningar av hur viktig klimatfrågan är. Sverigedemokraternas riksdagsrepresentanter tyckte sällan – endast 13 procent gjorde så – att klimatet är viktigare än de flesta andra sakfrågor. Deras väljare var mer oroade: 40 procent såg klimatfrågan som en viktigare fråga än de flesta andra sakfrågor. Övriga partiers ledamöter och väljare hade tydliga majoriteter som bedömde klimatfrågan som viktigare än andra sakfrågor.

När det gäller åsiktslikhet mellan väljare och valda uppvisade den hett omstridda frågan om kärnkraften långsiktigt skall avvecklas eller inte en mycket hög grad av åsiktsöverensstämmelse. Detta är förväntat. Sett över tid har dock åsiktsbildningen i frågan förändrats mycket påtagligt. Fram till 2010 förändrades kärnkraftsåsikterna enligt en nedifrånmodell där riksdagsledamöternas åsikter följde väljarnas. En modell som var något ovanlig då de flesta åsiktsförändringar brukar följa en ovanifrånmodell där väljarnas åsikter följer ledamöternas. Men under senare mandatperioder – och mest tydligt när kärnkraftsåsikterna försköts mycket dramatiskt åt det mer kärnkraftsaccepterande hållet mellan 2018-2022 – har även opinionsförändringar i kärnkraftsfrågan skett enligt en ovanifrånmodell där väljarna ändrat sin åsikter och följt efter riksdagsledamöterna i kärnkraftspositiv riktning.

Åsiktsöverensstämmelsen i politiska sakfrågor mellan väljare och riksdagsledamöter i Sverige har förbättrats under 2000-talet. De viktiga energi- och klimatfrågorna ingår i denna trend. Ett bra betyg för svensk representativ demokrati. Väljare och valda är något mer överens än tidigare och de avgörande energi- och klimatfrågorna har spelat en betydelsefull roll i sammanhanget.

Referenser

- Axelsson, Sofia, Erik Elwing & Simon Matti (2024). "Svensk ekologisk modernisering och omställning till ett fossilfritt samhälle", i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand & Anders Carlander (red), *Inferno*. Göteborg: SOM-institutet.
- Axelsson, Sofia, Milla Marzelius & Simon Matti (2024). NIMBY: Borta bra men hemma orört. Lokalt vindkraftsmotstånd bland vindkraftsförespråkare, i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand & Anders Carlander (red), *Inferno*. Göteborg: SOM-institutet.
- Esaiasson, Peter & Sören Holmberg (1996). *Representation from Above*. Aldershot: Dartmouth.
- Holmberg, Sören (1974). "Riksdagen representerar svenska folket." *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Sören (2022). "Representativ demokrati – en dynamisk process", i Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom (red), *Folkviljans förverkligare*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören (2023). "Ännu ett kärnkraftsval", i Ulrika Andersson, Patrik Öhberg, Anders Carlander, Johan Martinsson & Nora Theorin (red), *Ovisshetens tid*. Göteborg: SOM-institutet.
- Karlsson, David, Sören Holmberg & Lennart Weibull (2019). "Åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och politiker i alkoholpolitiska frågor", i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red), *Storm och Stiltje*. Göteborg: SOM-institutet.
- Retriever *Mediearkivet* (2024). Stockholm.
- Wahlström, Mattias, Magnus Wennerhag & Katrin Uban (2024). "Klimatvisioner: I vilken sorts klimatvänligt samhälle vill svenskarna leva?" i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand & Anders Carlander (red), *Inferno*. Göteborg: SOM-institutet.

Appendix

Tabell A1 Åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare 2022; andel bra förslag (procent)

Sakfråga	V			S			MP			C		
	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D
Medlem i NATO	0	20	20	89	82	7	7	52	45	100	90	10
Långsiktigt avveckla kärnkraften	87	80	7	72	53	19	100	91	9	60	53	7
Avskaffa karensdagen	90	79	11	91	63	28	93	60	33	14	32	18
Begränsa fri abort	0	3	3	0	7	7	0	1	1	0	4	4
Sänka skatterna	0	12	12	1	33	32	0	6	6	69	56	13
Öka ekon. stöd till glesbygden	100	94	6	99	93	6	100	94	6	100	93	7
Gör det lagligt att använda cannabis	13	34	21	3	11	8	8	16	8	18	12	6
Medlem i EU	31	80	49	100	94	6	100	97	3	100	97	3
Minska u-bistånd	0	7	7	2	21	19	0	4	4	0	11	11
Öka arbetskraftsinvandring	25	55	30	1	41	40	86	76	10	100	64	36
Minska inkomstskillnaderna	100	97	3	100	94	6	100	97	3	73	82	9
Stoppa privatbilism i innerstäderna	87	76	9	40	38	2	100	76	24	20	35	15
Minska försvarsutgifterna	25	43	18	7	16	9	33	33	0	13	12	1
Minska stödet till Public Service	0	13	13	2	11	9	0	3	3	7	3	4
Öka ekon. stöd till invandrare så de kan bevara sin kultur	100	41	59	31	7	24	90	45	45	17	7	10
Gör det lättare att säga upp anställda	0	4	4	1	14	13	11	16	5	100	48	52
Ta emot färre flyktingar	0	17	17	38	59	21	0	13	13	0	40	40
Tillåt fri hyressättning i nybyggnation	0	5	5	0	15	15	7	10	3	100	40	60
Hårdare fängelsestraff	0	42	42	43	80	37	9	33	24	50	74	24
Minska offentlig sektor	0	4	4	0	13	13	0	5	5	100	28	72
Höj skatten på bensin	64	45	19	53	14	39	100	76	24	45	22	23
Språktest för att bli svensk medborgare	0	20	20	33	74	41	7	34	27	15	70	55
Förbjud pornografi	64	56	8	55	67	12	36	49	13	33	53	22
Inför 6-timmars arbetsdag	100	91	9	47	60	13	93	77	16	0	33	33
Mer sjukvård i privat regi	0	3	3	0	6	6	0	2	2	83	21	62
Inför skolbetyg i ordning och uppförande	0	25	25	4	63	59	0	23	23	0	57	57
Förbjud tiggeri	0	20	20	9	60	51	0	16	16	0	48	48
Vinstutdelning ej tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg	95	95	0	98	93	5	100	95	5	7	73	66
Genomsnitt 28 frågor			16			20			13			27
Antal frågor där flertalet ledamöter har andra åsikter än flertalet väljare			4			7			2			8

Källa: Riksundersökningen 2022 och Valundersökningen 2022.

Kommentar: Resultaten för riksdagsledamöterna (Rd) och väljarna (Vä) anger andel personer som uppgivit att de specificerade förslagen var mycket eller ganska bra. Representationsanalysen bygger på två olika mått av åsiktsöverensstämmelse: ett procentdifferensmått (D) och ett majoritetspositionsmaått som båda bygger på en dikotomisering av svarsalternativen i våra frågor och som endast omfattar personer med klara åsikter i sakfrågorna. Vet-nej svar och varken/eller-svar är inte medtagna i analysen. För båda måtten gäller att ju lägre värde desto större åsiktsöverensstämmelse.

Tabell A1 (forts.)

Sakfråga	L			KD			M			SD			Samtliga		
	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D	Rd	Vä	D
NATO-medlem	100	92	8	100	91	9	100	93	7	77	82	5	80	80	0
Avveckla kärnkraften	0	19	19	0	12	12	0	10	10	0	10	10	35	37	2
Avskaffa karensdagen	0	39	39	13	52	39	16	42	26	52	58	6	57	55	2
Begränsa fri abort	0	2	2	23	10	13	0	5	5	11	7	4	3	6	3
Sänka skatterna	100	80	20	100	89	11	100	92	8	97	92	5	57	60	3
Öka ekon. stöd glesbygd	56	83	27	100	95	5	39	83	44	95	94	1	88	92	4
Legalisera cannabis	40	19	21	6	6	0	12	11	1	19	15	4	11	15	4
Medlem i EU	100	98	2	100	87	13	96	93	3	20	56	36	82	87	5
Minska u-bistånd	8	32	24	8	57	49	95	72	23	89	93	4	35	42	7
Arbetskraftsinvandring	78	53	25	36	26	10	43	33	10	7	14	7	30	37	7
Minska inkomstskilln.	38	70	32	50	68	18	14	56	42	27	70	43	73	82	9
Stoppa privatbilism	30	20	10	0	18	18	0	18	18	2	17	15	26	35	9
Minska försvarsutgift.	0	7	7	0	12	12	0	9	9	0	12	12	5	15	10
Minska public service	0	25	25	93	47	46	82	39	43	92	59	33	36	25	11
Öka ekon. stöd invandr.	9	0	9	0	2	2	2	0	2	2	0	2	20	8	12
Förenkla uppsägning	90	54	36	100	53	47	95	58	37	67	49	18	44	32	12
Ta emot färre flyktingar	55	82	27	93	92	1	91	94	3	100	98	2	59	72	13
Fri hyressättning	92	53	39	100	43	57	96	53	43	42	42	0	42	28	14
Hårdare fängelsestraff	80	91	11	100	96	4	100	87	13	98	99	1	69	84	15
Minska offentlig sektor	100	50	50	94	65	29	98	64	34	83	58	25	48	32	16
Höj skatten på bensin	88	11	77	0	3	3	7	4	3	0	2	2	31	15	16
Språktest svensk medb.	100	86	14	100	91	9	100	96	4	100	99	1	63	80	17
Förbjud pornografi	17	47	30	62	63	1	19	51	32	18	44	26	38	57	19
Inf. 6-timmars arbetsdag	8	20	12	0	33	33	0	20	20	11	41	30	29	50	21
Mer sjukvård i privat regi	100	33	67	100	43	57	100	49	51	61	37	24	43	21	22
Skolbetyg i ordning	82	74	8	100	87	13	86	85	1	100	94	6	48	70	22
Förbjud tiggeri	17	76	59	67	84	17	93	88	5	100	96	4	45	68	23
Ej vinstutd. offentlig sek.	18	69	51	13	66	53	7	58	51	25	76	51	55	81	26
Genomsnitt 28 frågor			27			21			19			13			12
Olika majoriteter			4			6			6			5			3

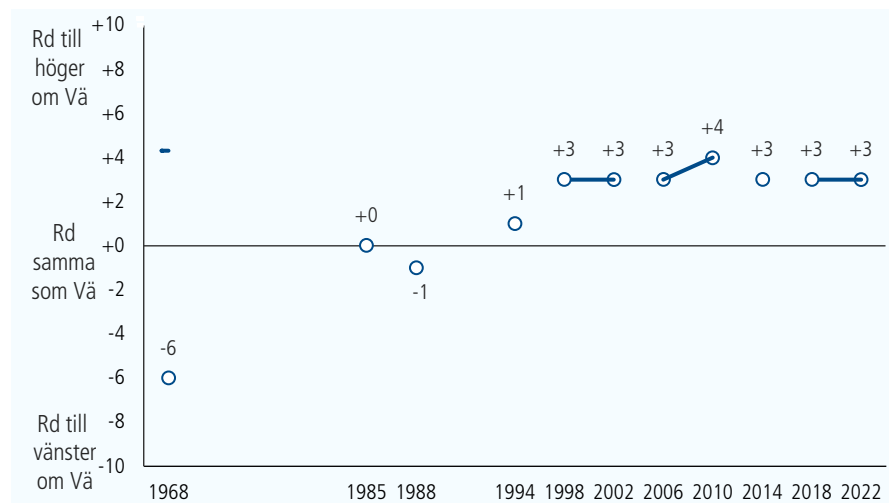
Källa: Riksundersökningen 2022 och Valundersökningen 2022.

Kommentar: Resultaten för riksdagsledamöterna (Rd) och väljarna (Vä) anger andel personer som uppgivit att de specificerade förslagen var mycket eller ganska bra. Representationsanalysen bygger på två olika mått av åsiktsöverensstämmelse: ett procentdifferensmått (D) och ett majoritetspositionsmaått som båda bygger på en dikotomisering av svarsalternativen i våra frågor och som endast omfattar personer med klara åsikter i sakfrågorna. Vet-ej svar och varken/eller-svar är inte medtagna i analysen. För båda måtten gäller att ju lägre värde desto större åsiktsöverensstämmelse.

Tabell A2 Politiker- eller väljarstydda opinionsförändringar i riksdagen och bland väljare 1985–2022 (procent)

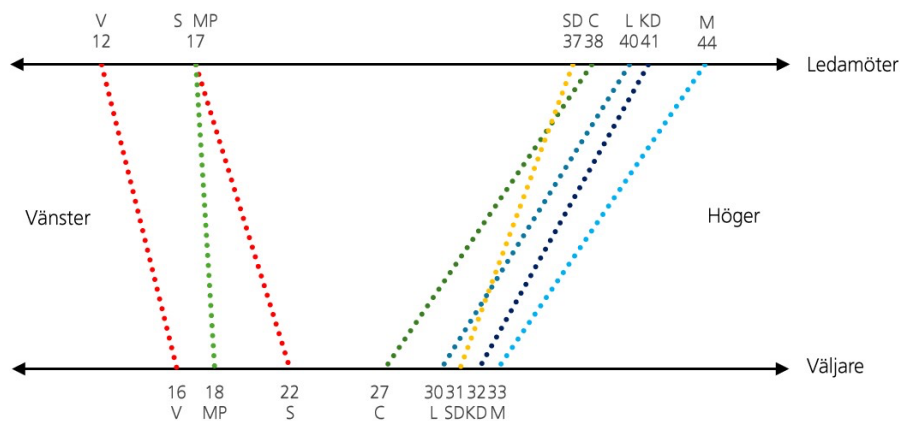
Kommentar: Se Holmberg (2022).

Figur A1 Ideologisk åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare 1968–2022 (medeltalsskillnader på åsiktsbaserade vänster-högerindex)

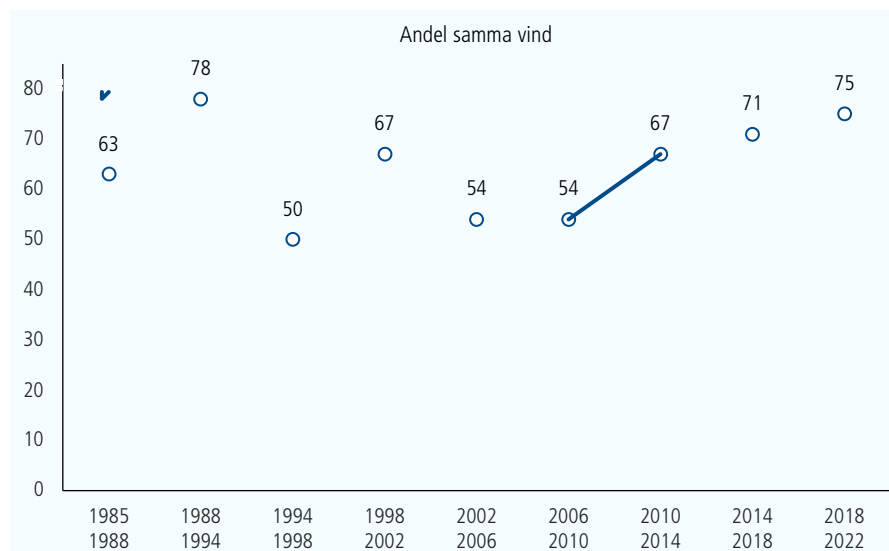
Kommentar: Resultaten bygger på elva vänster-högerindex baserade på ledamöters och röstberättigade väljares åsikter i olika sakfrågor. Antalet frågor är 15 1968, 12 1985, 8 1988, 7 1994, och fem varje år 1998–2022. Många av sakfrågorna är desamma åren 1985–2022, men inte alla. VH-indexen 2002–2022 bygger dock exakt på samma frågor. VH-medeltalen kan variera mellan 10 (vänster) och 50 (höger). Medeltalsskillnaderna i figuren kan maximalt uppnå värdet 40 (10 minus 50). Rd står för riksdagsledamöter; Vå för röstberättigade väljare.

Figur A2 Ideologisk vänster-högerposition bland riksdagsledamöter och väljare efter parti 2022 (medeltal)

Kommentar: Resultaten bygger på ett medeltal baserat på ledamöters och väljares åsikter i fem sakfrågor – offentliga sektorns storlek, sänkta skatter, inkomstskillnader, privat sjukvård och sextimmars arbetsdag. Indexet kan variera mellan 10 (vänster) och 50 (höger). Medeltalet bland samtliga svarade ledamöter är 29 jämfört med 26 för samtliga medborgare.

Figur A3 Opinionsförändringar bland riksdagsledamöter och medborgare 1985–2022 (procent)

Kommentar: Stabilt opinionsläge på en nivå och förändring på den andra nivån har definierats som "olika vind". Sammanlagt förekom det fenomenet i sex fall (5 procent). Genomsnittet för "samma vind" är 64 procent för hela perioden 1985–2022. Totala antalet fall är 114.